

ks. Janusz Lewandowicz, *Klasztory, mnisi, mniszki. Obraz życia monastycznego w „Registrum Epistularum” Grzegorza Wielkiego na tle prawa cesarskiego i kościelnego*, Seria: Źródła monastyczne. Monografie 6, Kraków: Tyniec – Wydawnictwo Benedyktynów 2018, ss. 422.

Rozbudowany tytuł książki ks. Janusza Lewandowicza – *Klasztory, mnisi, mniszki. Obraz życia monastycznego w Registrum Epistularum Grzegorza Wielkiego na tle prawa cesarskiego i kościelnego* – jest bardzo przydatny, gdyż bardzo dobrze opisuje jej treść, zarówno w odniesieniu do źródeł, jak i samej pracy badawczej Autora. Zaczniemy zatem od krótkiego przeglądu źródeł. Omówieniu tychże, a więc listów Grzegorza, prawodawstwa Justyniana oraz innych pism z tego okresu, które są przydatne w zamierzonym studium, Autor poświęca większą część *Wstępu* (s. 11–27, zwł. s. 12–24). Tam też Autor szczegółowo omawia stan badań, pozwalając czytelnikowi zapoznać się z dorobkiem wcześniejszych badaczy tego okresu. Jest tych publikacji niemało, ale jednak, jak zauważa Autor, korespondencja Grzegorza Wielkiego nie doczekała się jeszcze wyczerpujących opracowań. A więc to studium porusza się po terenie w sumie słabo zbadanym, choć ogólna wiedza o działalności Grzegorza Wielkiego w tym okresie historycznym jest niemała. Z recenzenckiego obowiązku sprawdziłem, oczywiście tylko wybiórczo, wykorzystanie tej bibliografii w pracy i nie znalazłem żadnych uchybień.

Jestem więc przekonany, że to opracowanie stanie się dla kolejnych badaczy zarówno dzieła Grzegorza Wielkiego, jak i historii monastycyzmu zachodniego oraz historii Kościoła w VI w. nie tylko lekturą obowiązkową, ale także istotnym punktem odniesienia w ich bibliograficznych poszukiwaniach.

We *Wstępie* (s. 24–25) Autor wiele uwagi poświęca przedstawieniu swojej metody badawczej. Zgodnie z regułami tego typu badań zaczyna od analizy tekstów źródłowych, a więc listów Grzegorza i prawodawstwa Justyniana. Jak już wspominałem, uwzględnia także pozostałe teksty autorstwa Grzegorza oraz inne dostępne źródła. Dzięki temu jego analizy są dobrze osadzone w kontekście historycznym i eklezyjalno-teologicznym. Podstawowym źródłem pozostają jednak listy Grzegorza i właśnie ich wstępna analiza narzuca uporządkowanie treści, a więc wyznacza strukturę pracy: tematy kolejnych rozdziałów.

W pierwszym rozdziale (Rozdział I: *Terminologia*, s. 29–43) Autor zajmuje się słownictwem greckim, łacińskim i polskim dotyczącym życia zakonnego. Oczywiście ten rozdział jest napisany na użytek omawianej rozprawy, a więc Autor koncentruje się na przekładach greckich pojęć, czyli pierwotnego słownictwa, na łacinę, dokonywanych wraz z rozwojem życia monastycznego na Zachodzie w czwartym i piątym wieku. Siłą rzeczy pokazuje także polskie słownictwo, którego używa, jako że rozprawa jest pisana po polsku. Autor zasadniczo pozostaje na poziomie filologa, co jest zgodne z założeniami pracy i absolutnie wystarczające. Jedyne kilka razy pokazuje, że pojęcia czy pary pojęć używane wtedy mają inne znaczenia, niż bylibyśmy skłonni im dzisiaj spontanicznie przypisać (np. *sacrum-profanum*, s. 42–43).

Jego praca wykonana w tym rozdziale: przytoczenie źródeł, pokazanie konkretnych tekstów greckich i łacińskich, jest doskonałą bazą do dalszych studiów, językoznawczych i teologicznych, badających nie tylko jak słowa greckie zostały przełożone na łacinę, ale też jakie wiązały się z tym przesunięcia semantyczne i jak ta praca translatorska pozwala nam lepiej zrozumieć różnice w teolo-

gii Wschodu i Zachodu, szczególnie w odniesieniu do teologicznego rozumienia samego życia monastycznego. Powtórzmy, oczywiście jest, że takie studia z założenia są poza zamiarem recenzowanego studium. A bez wykonanej tutaj pracy filologa teolog nie mógłby prowadzić swojej refleksji.

Kolejne rozdziały (Rozdział II: *Jurysdykcja kościelna i państwowa*, s. 45–100; Rozdział III: *Zakładanie klasztorów i ich podstawy ekonomiczne*, s. 101–177; Rozdział IV: *Przyjmowanie do klasztorów. Skutki prawne wstąpienia i opuszczenia wspólnoty*, s. 179–203; Rozdział V: *Opat lub ksieni i pozostali członkowie wspólnoty*, s. 205–242; Rozdział VI: *Życie pod regułą*, s. 243–288) przedstawiają poszczególne aspekty życia monastycznego w Kościele i państwie. Autor okazuje, że mimo zawirowań politycznych Grzegorz niezmiennie uznawał prawomocność władzy cesarskiej i uwzględniał prawo cesarskie przy każdej podejmowanej decyzji. W efekcie klasztory będące już istotnym elementem życia Kościoła na Zachodzie, stawały się coraz bardziej istotnym elementem struktury państwowej. Tak więc, na przykład, przy przyjmowaniu kandydatów i tworzeniu nowych domów respektowane było prawo cesarskie. Klasztory były także wykorzystywane przy wykonywaniu wyroków prawa państwowego, niestety głównie jako domy pokutny, czyli po prostu substytut więzień. Dotyczyło te przede wszystkim kobiet skazywanych na pozbawienie wolności. Więzienia publiczne nie zapewniały im ochrony przed nadużyciami, a więc były wysyłane do klasztorów.

Rzymski duch prawa za czasów Grzegorza był dobrze zdomowiony w Kościele. A zatem dbanie o karność i uznawanie jej przestrzegania za niezbędne w rozwoju życia duchowego przenika całą epistolarną działalność Grzegorza. Ten aspekt troski duszpasterskiej jest widoczny nie tylko przy omawianiu relacji funkcjonowania klasztorów do prawodawstwa cesarskiego, ale w każdym rozdziale. Jest on również dobrze widoczny przy omawianiu tematów ściśle duchowych: życia pod regułą, czystości, posłuszeństwa zakonnego.

Autor daje nam także kapitalny obraz jednego w ważniejszych aspektów życia Kościoła. Są to opisy pokazujące relacje, jakie panowały między klasztorami, biskupami miejsca oraz Grzegorzem, który już sprawował władzę zwierzchnią w Kościele na Zachodzie. Istniał już w Kościele pewien porządek prawny, ale był on ciągle nie do końca ukształtowany. A więc te relacje były, można powiedzieć, dynamiczne, kształtowane na bieżąco.

Ciekawe wnioski płyną z opisu życia wewnętrznego klasztorów. Okazuje się, że Reguła Benedykta wcale nie była tak dominująca, jak to jest przedstawiane w ogólnych opracowaniach. Grzegorz, organizując życie zakonne i propagując jego rozwój, rzadko odwoływał się do tej Reguły. Pozwalał na dużą różnorodność w ramach pewnej, istniejącej, ale i ciągle kształtującej się tradycji. Już samo to stwierdzenie jest ważnym wkładem w nasze poznawanie historii monastycyzmu zachodniego.

W takim studium nie mogło zabraknąć treści odnoszących się do materialnych aspektów życia klasztornego. Widzimy więc Grzegorza troszczącego się w tych trudnych czasach o zapewnienie klasztorom materialnej podstawy funkcjonowania.

Umieszczenie w *Aneksie (Ograniczenia prawne co do przyjmowania kandydatów*, s. 307–350) treści dwóch wcześniej publikowanych artykułów¹ jest słuszną decyzją. Przynależą one bowiem tak ściśle do omawianej problematyki, że byłoby niepotrzebnym utrudnieniem zmuszanie czytelnika do osobnego ich poszukiwania.

Lektura tego dzieła znacząco poszerza wiedzę na temat życia monastycznego na Zachodzie w czasach Grzegorza. Dzięki skrupulatnej kwerendzie i metodzie pracy polegającej na obfitym cytowaniu źródeł daje nam wgląd w wiele aspektów tego życia.

Niewątpliwie omawiane tu studium stanowić będzie ważny, obowiązkowy punkt odniesienia we wszystkich dalszych badaniach dotyczących Kościoła, monastycyzmu i ogólnie historii Zachodu w VI w. Wskazałem już na początku staranne opracowanie bibliografii źródłowej i opracowań. Teraz chciałbym podkreślić własny wkład naukowy, twórczy Autora. Wykonał on rzetelną pracę badawczą, zanalizo-

¹ J. Lewandowicz, *Ograniczenia stanu jako przeszkoda w przyjmowaniu do klasztorów w czasach Grzegorza Wielkiego na podstawie jego Registrum epistularum oraz norm prawa rzymskiego*, *Vox Patrum* 35 (2015), t. 64, 317–344 oraz: tenże, *Przyjmowanie do klasztorów żołnierzy i małżonków w czasach Grzegorza Wielkiego na podstawie jego Registrum epistularum oraz norm prawa rzymskiego*, *Vox Patrum* 36 (2016), t. 65, 373–388.

wał, uporządkował tematycznie i zinterpretował źródła. Ważne jest, że w całym swoim studium Autor trzyma się ściśle swoich założeń, nie wybiega poza wyznaczone sobie pola badawcze ani nie wdaje się w ogólne rozważania, które bywają tyleż łatwe w pisaniu, co bezwartościowe. Dzięki tej swoistej ascezie studium nie rozrosło się do nadmiernych rozmiarów. Natomiast w *Zakończeniu* (s. 289–306) Autor daje nam syntezę, panoramę życia Kościoła i klasztorów Kościoła za pontyfikatu Grzegorza Wielkiego. Rozprawę wieńczą ważne, potrzebne, solidnie opracowane indeksy (osób i miejscowości, miejsc cytowanych źródeł, rzeczowy).

Omawiana monografia znakomicie wpisuje się w profil naukowy serii *Źródła monastyczne* (Tyniec – Wydawnictwo Benedyktynów), w ramach której została wydana. Jest to bowiem praca ściśle źródłowa, która podaje czytelnikowi dobrze opracowane teksty (także ich łacińskie i greckie oryginały) i wydobywa z nich informacje pozwalające dogłębnie poznać omawiany okres życia Kościoła.

ks. Jan Słomka

Uniwersytet Śląski w Katowicach